

ЕКОНОМІКА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕНДЕНЦІЇ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА СТРАТЕГУВАННЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ*

©2023 ДУБ А. Р.

УДК 332.1:338.2
JEL Classification: R38; O20

Дуб А. Р.

Економіка територіальних громад: тенденції в умовах війни та стратегування повоєнного відновлення

Розвиток економіки територіальних громад значною мірою залежить від наявності суб'єктів підприємництва в їхніх межах та спроможності органів місцевого самоврядування сформувати середовище, сприятливе для розвитку і функціонування бізнесу в громаді. Війна загострила виклики, пов'язані з функціонуванням суб'єктів підприємництва, а отже, розвитку економіки територіальних громад. Органи місцевого самоврядування володіють чималим набором інструментів місцевого економічного розвитку для реагування на ці виклики. Проте відкритим залишається питання: як і які інструменти місцевого економічного розвитку використовують ОМС для стимулювання розвитку місцевої економіки? Метою дослідження є виявлення перепон функціонування бізнесу після початку повномасштабної збройної агресії росії проти України й аналіз інструментів місцевого економічного розвитку, які органи місцевого самоврядування можуть використати в стратегічному плануванні післявоєнного відновлення та розвитку економіки територіальних громад. Під час дослідження виявлено, що в перші місяці повномасштабної збройної агресії росії проти України відбулося падіння підприємницької активності. Проте відносна стабілізація лінії фронту, перемоги ЗСУ та заходи податкового регулювання, скеровані на пом'якшення податкового тиску на бізнес в умовах війни, забезпечили поступове відновлення підприємницької діяльності. Водночас при цьому відбувся територіальний перерозподіл суб'єктів підприємництва на користь більш безпечних західних регіонів країни. Розкрито й охарактеризовано виклики розвитку місцевої економіки в територіальних громадах, які пов'язані з веденням підприємницької діяльності суб'єктами господарювання (нестача кваліфікованого трудового потенціалу, низька підприємницька активність серед місцевих мешканців, втрата логістичних ланцюгів, декларативний характер підтримки бізнесу органами місцевого самоврядування). Висвітлено і наведено класифікацію інструментів місцевого економічного розвитку, які можуть використовувати органи місцевого самоврядування для підвищення конкурентоспроможності економіки територіальних громад. Проаналізовано і критично оцінено інструменти місцевого економічного розвитку, використання яких декларують органи місцевого самоврядування в стратегічних документах розвитку територіальних громад.

Ключові слова: територіальна громада, органи місцевого самоврядування, інструменти місцевого економічного розвитку, бізнес, війна.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-4-105-111>

Бібл.: 17.

Дуб Андрій Романович – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики, Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України (вул. Козельницька, 4, Львів, 79026, Україна)

E-mail: oak_an@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6377-1556>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189349917>

UDC 332.1:338.2

JEL Classification: R38; O20

Dub A. R. Economy of Territorial Communities: Trends in the Wartime Conditions and Post-War Recovery Strategizing

The development of the economy of territorial communities largely depends on the presence of business entities within their boundaries and the ability of local self-government bodies to create an environment conducive to the development and functioning of business in the community. The ongoing war has exacerbated the challenges associated with the functioning of business entities, and therefore the development of the economy of territorial communities. Local self-government bodies have a considerable set of tools for local economic development to respond to these challenges. However, the following questions remain open: how and what tools of local economic development do local governments use to stimulate the development of the local economy? The purpose of the study is to identify obstacles to the functioning of business after the onset of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine and analyze local economic development tools which local self-government bodies can use in strategic planning of post-war recovery and development of the economy of territorial communities. In the course of the study it is revealed that in the first months of Russia's full-scale armed aggression against Ukraine, there was a drop in entrepreneurial activity. However, the relative stabilization of the front line, the victories of the Armed Forces of Ukraine, and tax regulation measures aimed at mitigating the tax pressure on business during the war ensured a gradual resumption of entrepreneurial activity. At the same time, there was a territorial redistribution of business entities in favor of safer western regions of the country. The challenges of development of the local economy in territorial communities, associated with the conduct of entrepreneurial activity by economic entities (lack of qualified labor potential, low entrepreneurial activity among local residents, loss of logistics chains, declarative nature of business support by local governments) are disclosed and characterized. A classification of local economic development tools that can be used by local self-

* Виконано в межах НДР «Трансформація моделі просторового розвитку економіки України» №0122U002055

government bodies to increase the competitiveness of the economy of territorial communities is provided. The tools of local economic development, the use of which is declared by local self-government bodies in strategic documents for the development of territorial communities, are analyzed and critically evaluated.

Keywords: territorial community, local self-government bodies, tools of local economic development, business, war.

Bibl.: 17.

Dub Andrii R. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow of the Department of Regional Financial Policy, Institute of Regional Research named after M. I. Dolishniy of the NAS of Ukraine (4 Kozelnytska Str., Lviv, 79026, Ukraine)

E-mail: oak_an@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6377-1556>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorid=57189349917>

Постановка проблеми. Оперативна ціль 1.1 «Відновлення інфраструктури, економічної активності та балансу екосистем, створення безпечних умов життєдіяльності на територіях відновлення» стратегічної цілі 1 «Формування згуртованої держави в соціальному, гуманітарному, економічному, кліматичному, екологічному, безпечовому та просторовому вимірах» актуалізованої Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки передбачає створення умов для відновлення та стимулювання економічної активності в територіальних громадах, віднесених до територій відновлення [1]. Територіями відновлення визначено мікрорегіони, територіальні громади, на території яких відбувалися бойові дії та/або які були тимчасово окуповані, та/або території яких зазнали руйнувань об'єктів критичної інфраструктури, соціальної інфраструктури, об'єктів житлового фонду внаслідок ведення бойових дій, а також які характеризуються різким погіршенням рівня соціально-економічного розвитку та значним переміщенням населення до інших регіонів та/або інших держав. Водночас сьогодні в межах країни визначено 615 територіальних громад (або майже 42 % усіх територіальних громад України), віднесених до територій відновлення [1]. Серед них – не лише територіальні громади південних та східних регіонів України, в яких ведуться бойові дії, але й громади західних регіонів країни, які зазнали руйнування інфраструктури внаслідок ракетних обстрілів та атак дронів з боку росії.

Водночас, незважаючи на те, що територіальні громади західних регіонів України перебувають у порівняно кращому соціально-економічному становищі (навіть ті, що зазнали руйнувань інфраструктури), аніж громади південних і східних регіонів, питання розвитку їхньої економіки є вкрай неоднозначним, особливо під час війни. Наприклад, у Львівській області у 2023 році серед 73 територіальних громад лише в 12 громадах наповнення доходів місцевого бюджету надходженням від податку на доходи фізичних осіб на понад дві третини загального обсягу надходження ПДФО забезпечували бізнесові структури. Натомість у 8 територіальних громадах понад 80 % надходжень ПДФО забезпечували підприємства, установи та організації бюджетної сфери (освіти, охорони здоров'я, управління, оборони та ін.). А в 9 територіальних громадах п'ятірку найбільших платників ПДФО становили саме установи та організації, які фінансуються з бюджетів різного рівня [2]. Отже, це свідчить про необхідність активізації діяльності ОМС в напрямі залучення бізнесу і розвитку місцевої

економіки в переважній більшості територіальних громад України, а не лише в тих, що віднесені до категорії «територій відновлення».

З огляду на зазначене, питання щодо визначення напрямів та інструментів місцевого економічного розвитку є вкрай актуальними зараз і залишатимуться такими в період повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику розвитку економіки територіальних громад мирний і воєнний час досліджувало чимало науковців. Серед них: Я. Павлович-Сенета [3], науковці Одеського національного економічного університету (А. Ковальов, Т. Корольова, Н. Сментина, Т. Павлова та ін.) [4], Н. Керецман [5] та інші. Зокрема, Я. Павлович-Сенета вказує, що формування економічно спроможних територіальних громад «передбачає оптимізацію фінансово-економічної бази органів місцевого самоврядування, оптимізацію міжбюджетних відносин, формування дієвих місцевих бюджетів, які здатні забезпечити виконання функцій місцевого самоврядування» [3]. Також дослідник зазначає, що релокований бізнес та внутрішньо переміщені особи, за відповідного сприяння органів місцевого самоврядування, можуть стати для територіальної громади рушієм економічного розвитку.

Дослідження особливостей та умов застосування окремих інструментів місцевого економічного розвитку, а також методико-прикладних аспектів забезпечення сталого розвитку територіальних громад здійснили науковці Одеського національного економічного університету. З-поміж іншого А. Ковальов, Т. Корольова, Н. Сментина, Т. Павлова та ін. акцентують увагу на потенціалі співробітництва територіальних громад в частині методології та напрямів реалізації державної стимулюючої політики, обґрунтовують доцільність впровадження кооперації для сприяння економічному розвитку територіальних громад [4].

Н. Керецман аналізує інституційні інструменти стимулювання розвитку територіальних громад на основі проблемно-пріоритетного підходу і зазначає на доцільності врахування потреб внутрішньо переміщених осіб та створенні умов для виробничо-господарської діяльності підприємств, зокрема релокованих [5].

Водночас у науковій літературі сьогодні не достатньо проаналізовано роль підприємницького сектора для економічного розвитку територіальних громад, виклики, з якими зіткнулися підприємства після початку повномасштабної збройної агресії росії проти України, а також

інструментарій, який можуть використати органи місцевого самоврядування для підтримки підприємницької діяльності на території громади.

Метою дослідження є виявлення перепон функціонування бізнесу після початку повномасштабної збройної агресії росії проти України та аналіз інструментів місцевого економічного розвитку, які органи місцевого самоврядування можуть використати в стратегічному плануванні післявоєнного відновлення та розвитку економіки територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. До початку повномасштабної збройної агресії росії проти України в державі налічувалось майже 18 тис. середніх підприємств та понад 35 тис. малих (86 % з яких становили мікропідприємства), а також майже 2 млн ФОПів. Однак серед загальної кількості суб'єктів МПС лише 60 % фактично провадили діяльність (решта – не провадили діяльність та/або були створені для оптимізації оподаткування) [6]. Суб'єкти малого та середнього бізнесу здатні значно швидше реагувати на кризи та потрясіння порівняно з великим бізнесом. Тому у перші місяці після початку повномасштабної війни, в умовах невизначеності щодо її розгортання, підприємницька активність різко знизилась (зокрема у квітні 2022 року кількість новостворених ФОПів зменшилась у понад 10 разів порівняно з відповідним періодом попереднього року і становила 2296 осіб) [7].

Проте після відносної стабілізації фронту, перших перемог ЗСУ та внесених до Податкового кодексу України змін [8], скерованих на пом'якшення податкового тиску на бізнес в умовах війни, підприємницька активність почала поступово відновлюватись. За 15 місяців тривалості війни в Україні було створено 41 тис. нових компаній та зареєстровано 318 тис. нових ФОПів [6]. Частково це пов'язано із запровадженням «пом'якшенням» для середнього та великого бізнесу після початку війни (право переходу на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності підприємств, які до початку війни перебували на загальній системі оподаткування). В регіональному зрізі за кількістю створених ФОПів у 1 півріччі 2023 року домінували столиця (майже 19,1 тис. новостворених ФОПів), тилова Львівська область (понад 10,1 тис. ФОПів), фронтові і прифронтові Дніпропетровська, Київська, Харківська та Одеська області (11,9 тис., 9,8 тис., 9,5 тис. та 9,2 тис. ФОПів відповідно) [9]. Натомість за півтора року повномасштабної збройної агресії процес припинення діяльності розпочали майже 6,5 тис. суб'єктів господарювання, з яких 17 % розпочали процедуру банкрутства, в т. ч. через окупацію російськими військами та руйнацію виробничих потужностей внаслідок бойових дій (серед них: Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, ПРАТ «МК «Азовсталь», компанія мережі WOG ТОВ «ВОГ КАРД» (компанія мережі WOG), Міжнародні авіалінії України (МАУ) та ін.), решта – самостійно вирішили припинити свою діяльність [10]. В розрізі видів економічної діяльності найчастіше згортають свою діяльність громадські організації, підприємства сфери оптової торгівлі, сільського господарства та заклади культури. Водночас характерним є факт відсутності чіткої залежності між регіональним розміщенням суб'єкта господарювання та процесом закриття. Найбільше справ про при-

пинення діяльності було зареєстровано в м. Києві (процедуру закриття розпочало 893 суб'єкта господарювання) та Львівській області (526 суб'єктів господарювання), а також у деяких фронтових і наближених до фронту регіонах (Дніпропетровській (479 суб'єктів господарювання), Одеській (465 суб'єктів господарювання) областях).

Водночас у 2022 році українські громадяни зареєстрували в Польщі майже 16 тис. індивідуальних підприємств (ФОПів), а частка українських бізнес-суб'єктів у загальній кількості новостворених іноземних компаній у Польщі складала 45 % [11]. Отже, це вказує на запити громадян щодо реалізації підприємницьких ініціатив, але з урахуванням безпекових аспектів.

Повномасштабна війна спричинила територіальний перерозподіл суб'єктів підприємництва (як великих підприємств, так і МСП). Внаслідок бойових дій та руйнації інженерної інфраструктури та виробничих потужностей бізнес був змушений релокуватися в більш безпечні регіони. Загалом урядовою програмою релокації за півтора року скористалися 840 підприємств, які перемістили свої потужності в більш безпечні регіони (найбільше у Львівську (199 підприємств), Закарпатську (120 підприємств), Чернівецьку (78 підприємств) та Івано-Франківську (70 підприємств) області). Майже 80 % із загальної кількості релокованих підприємств відновили функціонування на нових територіях [12]. Значна частина з них інтегрувалася в економіку приймаючих територіальних громад і перереєструвалася за новим місцем розташування, а отже, почала сплачувати податки і збори до місцевих бюджетів цих територіальних громад.

Доречно зазначити, що навіть під час війни у 2022 році в Україні обсяг податкових надходжень від бізнес-суб'єктів до бюджетів різного рівня зріс на 7 % порівняно з попереднім роком і продовжував зростати в 2023 році [6]. Зокрема, обсяг надходжень від єдиного податку від фізичних осіб – підприємців до місцевих бюджетів територіальних громад у 2022 році зріс на 2 % порівняно з 2021 роком і склав понад 47,2 млрд грн [13]. Одним із чинників такого зростання став перехід великих і середніх підприємств на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності.

Наведені факти вказують на те, що навіть під час війни в Україні наявні передумови для розвитку економіки територіальних громад через залучення бізнес-суб'єктів. Ще до початку війни існувала низка перепон функціонування бізнесу та розвитку місцевої економіки в територіальних громадах, які потребували втручання ОМС для їх мінімізації та нівелювання і які ще більш загострилися після її початку. Загалом виклики, на які вказують підприємці (зокрема малі) [14], і які потрібно вирішити для сприяння розвитку економіки територіальних громад, можна умовно згрупувати за такими групами:

- 1) нестача трудового потенціалу, особливо кваліфікованого, спричинена війною;
- 2) поведінкові, пов'язані з психологічними аспектами людей (схильністю до ризику, довірою до влади, попереднім досвідом, ментальністю і традиціями тощо);
- 3) комунікаційні та логістичні, пов'язані з налагодження логістичних ланцюгів;

4) інституційно-організаційні, пов'язані з формування бізнес-середовища в територіальних громадах.

Нестача трудового потенціалу, в першу чергу, кваліфікованих працівників, – одна з головних проблем, які спричинила війна. Вона пов'язана з мобілізацією чоловіків до лав ЗСУ, дуже обмеженим законодавчо регламентованим колом підприємств, установ та організацій, які можуть бронювати своїх працівників, та постійними змінами щодо процедури бронювання працівників, відтоком робочої сили за кордон, який розпочався ще у 2022 році після початку війни, складністю здійснення короткострокових закордонних ділових поїздок під час воєнного стану тощо. Зокрема, в більшості регіонів України практично кожен п'ятий військовозобов'язаний працівник компаній служить у лавах ЗСУ (а в західних регіонах України лише у 4 % компаній не мають мобілізованих працівників) [15]. Ця проблема у функціонуванні бізнесу вкрай актуальна і з огляду на можливу втрату наявних працівників у найближчому майбутньому, якщо війна триватиме у 2024–2025 роках.

Водночас втрата трудового потенціалу – не єдина проблема функціонування бізнесу, особливо малого. Розвиток підприємництва пов'язаний і з поведінковими аспектами, зокрема схильністю людей до ризику, ментальністю, довірою тощо. Абсолютна більшість територіальних громад постає перед проблемою низької активності місцевих мешканців (як громадянської, так і підприємницької). Низька бізнес активність у територіальних громадах доволі часто пов'язана з відсутністю у мешканців навичок організації та ведення бізнесу, страхом малих підприємців перед відповідальністю за позичені або залучені кошти (в т. ч. грантові), невпевненістю в своїх силах щодо розширення бізнесу, низькою довірою до влади щодо встановлення для всіх «однакових правил гри» та підтримки бізнес ініціатив, відсутністю віри в кооперацію, особливо у сфері виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки її часто ототожнюють з колишніми колгоспами тощо.

Війна спричинила втрату логістичних ланцюгів, необхідність пошуку нових постачальників сировини та переорієнтацію на нові ринки збуту. На цьому фоні гостро актуалізувалися питання налагодження комунікацій між органами місцевого самоврядування, бізнесом і мешканцями щодо формування стратегічних пріоритетів розвитку місцевої економіки між малими підприємцями щодо налагодження логістичних ланцюгів, зокрема вертикальної інтеграції тощо.

Інституційно-організаційні питання щодо розвитку економіки територіальних громад, зокрема, через формування сприятливого бізнес-середовища, пов'язані з-поміж іншого з регуляторною діяльністю ОСМ щодо встановлення ставок місцевих податків, зокрема, орендної плати за землі сільськогосподарського призначення (особливо для великого бізнесу, який орендує значні площі комунальних земель і сплачує встановлену місцевими радами орендну плату). Серед прогалин у напрямі розвитку економіки територіальних громад також є відсутність або номінальний (декларативний) характер місцевих програм підтримки розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема, через сприяння розвитку підприємницьких навичок у мешканців громади, підтримку молодіжних бізнес ініціатив тощо. Ще

однією перешкодою розвитку економіки територіальних громад є відсутність в переважній більшості громад інституцій підтримки бізнесу та досвідчених проектних менеджерів, які здатні налагодити комунікацію з підприємцями, надавати консультації та допомогу в пошуку фінансових ресурсів, провадити навчання з ведення бізнесу, написання грантових заявок тощо.

Отже, для активізації підприємницької діяльності в територіальних громадах і диверсифікації локальної економіки органи місцевого самоврядування повинні забезпечити комплексну і системну підтримку розвитку бізнес-середовища в громаді в коротко- і середньостроковій перспективі, яка буде чітко окреслена та відображена в планувальних документах територіальної громади (стратегіях розвитку, планах, місцевих програмах розвитку тощо). Важливим моментом під час формування цілей розвитку місцевої економіки в стратегічних документах територіальних громад є розуміння органами місцевого самоврядування сутності інструментів місцевого економічного розвитку, які можуть бути застосовані для досягнення поставлених цілей з огляду на ймовірність продовження війни в найближчій перспективі.

У науковій літературі [4] виділяють кілька груп інструментів місцевого економічного розвитку:

- інструменти підтримки підприємництва (створення центрів підтримки бізнесу та центрів трансферу технологій; мікрокредитування; посівне фінансування; надання гарантій бізнесу; гранти для бізнесу; діяльність інституцій інноваційного розвитку – агенцій місцевого економічного розвитку, бізнес-інкубаторів, індустриальних парків, технопарків або науково-технологічних парків та ін.);
- інструменти підтримки працівників (мала людського капіталу; програми співпраці бізнесу та освіти; програми профорієнтації; підтримка зайнятості; неформальна освіта; програми інклюзивності; креативні та культурні індустрії; креативні простори; програми міжнародної співпраці; проектний офіс);
- інструменти покращення якості життя (кластери; міжрегіональні проекти; державно-приватні партнерства; програми розвитку території присутності бізнесу; центр залучення інвестицій; розвиток інфраструктури; промоція території; стратегію просторового розвитку; ревіталізацію та рекультивуацію; якірні проекти).

Водночас існують й інші підходи до класифікації інструментів місцевого економічного розвитку [16; 17]. Тому доцільно розглянути більш деталізовану класифікацію інструментів місцевого економічного розвитку, яка базується на характері і сфері застосування цих інструментів, і які можуть використовувати органи місцевого самоврядування для економічного розвитку територіальних громад, зокрема, через їх використання під час стратегічного планування розвитку територіальних громад. Вона містить такі групи інструментів:

- *бюджетні* – пов'язані з регуляторним впливом ОСМ на формування та розподіл коштів місцевого бюджету. До них можна віднести: податко-

ве стимулювання (встановлення ставок місцевих податків); цільові програми місцевого розвитку; бюджет участі (громадський бюджет); міжмуниципальне співробітництво (об'єднання ресурсів на договірних засадах для спільного розв'язання проблем місцевого економічного та соціального розвитку);

- *кредитні* – фінансові інструменти, які дозволяють залучати ОМС кошти на поворотній основі для стимулювання економічного та соціального розвитку громади. Серед них: місцеві облігаційні позики; місцеві гарантії (наприклад, для залучення кредитів комунальними підприємствами); банківські кредити;
- *донорські (грантові)* – залучення ресурсів, переважно фінансових, у вигляді безповоротної допомоги, благодійних чи добровільних внесків для реалізації проектів місцевого розвитку, скерованих на зміцнення економіки та соціальної сфери громади. До складу цієї групи можна віднести гранти / грантові програми (надаються на конкурсних засадах), міжнародну технічну допомогу;
- *інвестиційні* – інструменти місцевого економічного розвитку, які можуть використовувати ОМС для залучення інвестицій на територію громади. Серед них: державно-приватне партнерство; фінансовий лізинг; центр залучення інвестицій; агенція місцевого економічного розвитку; індустріальний парк; бізнес-інкубатор;
- *організаційні* – інструменти, які можуть використовувати ОМС для сприяння розвитку на території громад підприємницьких структур чи їх об'єднань з метою активізації ланцюгів формування доданої вартості. Такими інструментами є робота ОМС в напрямі сприяння формуванню в межах громади кооперативів, кластерів тощо;
- *фінансові* – інструменти місцевого економічного розвитку, які передбачають формування додаткових [до бюджетних] джерел фінансування заходів економічного і соціального розвитку громади. У складі цієї групи можна виділити: краудфандинг; револьверний фонд; позабюджетні фонди;
- *стимулювання зайнятості* – інструменти покликані активізувати людський потенціал громади в напрямі забезпечення зайнятості, а також сприяти розвитку підприємницьких ініціатив мешканців. До таких інструментів можна віднести: сприяння зайнятості і самозайнятості населення через створення робочих місць, організації підвищення кваліфікації чи перекваліфікації тощо; дуальна освіта; формування просторів для здійснення торгівлі;
- *соціальна підтримка* – інструменти вирішення соціальних проблем населення для забезпечення належних умов його життєдіяльності, які б сприяли працевлаштуванню населення на підприємствах, в установах та організаціях, розташованих

на території громади. Дана група інструментів особливо актуальна під час війни, з огляду на значну кількість внутрішньо переміщених осіб. Серед таких інструментів: тимчасове / соціальне житло; соціальна підтримка ВПО; соціальне підприємництво; соціальна інклюзія та ін.;

- *інформаційні* – інструменти популяризації потенціалу територіальної громади, формування інформаційного простору на території громади, налагодження комунікації між усіма зацікавленими в розвитку територіальної громади сторонами задля піднесення місцевої економіки. Прикладами таких інструментів є: інформаційно-комунікаційні канали (сайти, сторінки в соціальних мережах, представництво громади в асоціаціях, на форумах, виставках тощо); стимулювання корпоративної соціальної відповідальності бізнесу.

Отже, спектр інструментів місцевого економічного розвитку, який можуть використовувати органи місцевого самоврядування для підсилення конкурентоспроможності економіки, – доволі широкий. Однак оглядовий аналіз стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації показав, що органи місцевого самоврядування здебільшого використовують дещо обмежене коло інструментів місцевого економічного розвитку. Серед таких інструментів МЕР домінують:

- промоція територіальної громади та її потенціалу, зокрема туристичного, через розробку та просування інвестиційного паспорту громади (Агрономічна СТГ Вінницької області, Дубівська СТГ Волинської області, Слобожанська СТГ Дніпропетровської області, Буська МТГ Львівської області та багато інших територіальних громад, Великоомелянська СТГ Рівненської області та багато інших);
- сприяння розвитку об'єднань суб'єктів господарювання та фізичних осіб (підприємців та осіб, які провадять діяльність без її легалізації) через підтримку створення сільськогосподарських кооперативів, кластерів тощо (Шацька СТГ Волинської області, Дубівська СТГ Волинської області, Вчорайшенська СТГ Житомирської області та інші), а також формування умов для диверсифікації місцевої економіки та залучення інвестицій через сприяння розвитку на території громади індустріальних парків (Слобожанська СТГ Дніпропетровської області, Байковецька СТГ Тернопільської області та ін.);
- підтримка розвитку МСП, в т. ч. молодіжного та жіночого підприємництва (особливо актуально після початку війни і мобілізації чоловіків до лав ЗСУ), на території громади через організацію та проведення навчання мешканців громади щодо започаткування та ведення власного бізнесу, надання допомоги під час підготовки і подання заявок на конкурси для отримання грантових коштів тощо (Жуликівська СТГ Львівської області, Новояричівська СТГ Львівської області, Іршавська МТГ Закарпатської області, Михайлівська СТГ

Полтавської області, Великоомелянська СТГ Рівненської області та ін.);

- створення інституцій підтримки бізнесу (агенцій місцевого економічного розвитку, консультаційних центрів підтримки бізнесу, консультативних рад підприємців тощо). Необхідність функціонування таких інституцій в територіальних громадах зумовлена нестачею кваліфікованих проєктних менеджерів, відсутністю вільного часу у працівників ОМС, які відповідають за розвиток місцевої економіки (через їх завантаженість прямими функціональними обов'язками), для надання допомоги у підготовці конкурсних заявок приватних підприємців і т. п. Використання таких інструментів МЕР декларують дуже багато територіальних громад, серед них: Рожищенська МТГ Волинської області, Локачинська СТГ Волинської області, Слобожанська СТГ Дніпропетровської області, Дніпровська МТГ, Авангардівська СТГ Одеської області та ін.)

Водночас переважно великі територіальні громади (здебільшого, але не виключно ті, що утворились на базі обласних центрів), на кшталт Дніпровська МТГ, Вінницька МТГ та подібні, заклали у свої стратегії розвитку інвестиційні інструменти, які передбачають розвиток інноваційної складової місцевої економіки через сприяння створенню бізнес-інкубаторів, інноваційно-технологічних парків, креативних індустрій, програм підтримки стартапів, в т. ч. через залучення венчурних інвестицій, та стимулювання розвитку інноваційно-орієнтованих промислових підприємств тощо. Це обумовлено значно вищою фінансовою спроможністю таких територіальних щодо фінансування місцевого економічного розвитку на фоні переважної більшості територіальних громад України.

Щодо використання ОМС інструментів соціальної підтримки, то вони здебільшого реалізуються через місцеві програми розвитку зі залученням фінансових ресурсів з регіонального рівня.

Водночас органи місцевого самоврядування практично не використовують інструменти прямої фінансової підтримки розвитку МСП, на кшталт організації конкурсу бізнес-планів серед молоді та надання фінансової підтримки для сприяння молодіжному підприємництву, компенсації частини відсотків за кредитами для підприємців тощо.

Висновки. В перші місяці повномасштабної збройної агресії росії проти України відбулося падіння підприємницької активності. Проте відносна стабілізація лінії фронту, перемоги ЗСУ та заходи податкового регулювання, скеровані на пом'якшення податкового тиску на бізнес в умовах війни, забезпечили поступове відновлення підприємницької діяльності. Водночас при цьому відбувся територіальний перерозподіл суб'єктів підприємництва на користь більш безпечних західних регіонів країни.

Війна спричинила загострення викликів розвитку місцевої економіки в територіальних громадах, які пов'язані з веденням підприємницької діяльності суб'єктами господарювання. Серед них: нестача кваліфікованого трудового потенціалу, низька підприємницька активність серед місцевих мешканців у більшості територіальних громад,

втрата налагоджених логістичних ланцюгів та необхідність побудови нових комунікацій, декларативний характер підтримки бізнесу органами місцевого самоврядування тощо.

В арсеналі ОМС чималий спектр інструментів місцевого економічного розвитку – бюджетні, кредитні, донорські (грантові), інвестиційні, організаційні, фінансові, стимулювання зайнятості, соціальної підтримки, інформаційні. Проте аналіз стратегічних документів вказує, що ОМС для сприяння розвитку місцевої економіки використовують здебільшого обмежене коло інструментів місцевого економічного розвитку (промоція територіальної громади через розробку та просування інвестиційного паспорту громади, сприяння розвитку сільськогосподарських кооперативів, рідше – кластерів та індустріальних парків, сприяння розвитку МСП через проведення навчання мешканців громади щодо започаткування та ведення власного бізнесу тощо. Інструменти фінансової та кредитної підтримки практично не використовуються.

ЛІТЕРАТУРА

- Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. URL: <https://mtu.gov.ua/news/34975.html>
- Департамент фінансів Львівської ОДА. Від кого залежні наші громади стосовно ПДФО. URL: https://www.facebook.com/100069227708998/posts/pfbid0AxbUwYoH6aa_w1iezU9AJCGJUVgJZpCSuYmjwv6NpUvVmagVNC7WуTTEWxKBe98l/?app=fbl
- Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правові передумови для економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2022. № 2. С. 222–226. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.42
- Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика : монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.] ; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ : ФОП Гуляєва В. М., 2021. 413 с. DOI: 10.33987/978-617-7901-33-3
- Керецман Н. Концептуальні засади удосконалення механізму управління територіальними громадами на основі інтегрованого розвитку. *Регіональна економіка*. 2023. № 2. С. 41–49. DOI: 10.36818/1562-0905-2023-2-4
- Давиденко Б. Скільки ФОПів, малих та середніх компаній в Україні і як вони впливають на економіку. URL: <https://forbes.ua/business/skilki-fopiv-malikh-ta-serednikh-kompaniy-v-ukraini-i-yak-voni-vplivayut-na-ekonomiku-shist-grafikiv-promsb-24072023-14882>
- Фопономіка. Економіка українських фопів в реальному часі. URL: <https://opendatobot.ua/open/foponomics>
- Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>
- Українці у червні відкрили рекордну кількість фопів за останні три роки. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/fop-record-2023>
- У 2,7 разів менше компаній закривається у 2023 році. URL: <https://opendatobot.ua/analytics/bankrupts-and-closed-companies-2023>

11. Прасад А. Українці відкрили рекордну кількість нових бізнесів у Польщі з початку року. URL: <https://forbes.ua/news/ukraintsi-vidkrili-rekordnu-kilkist-novikh-biznesiv-u-polshchi-z-pochatku-roku-19072023-14893>

12. 840 підприємств в Україні переїхали через війну безпечні регіони. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>

13. Доходи державного та місцевих бюджетів. URL: <https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes>

14. Сторонянська І., Максименко А. Тенденції та ризики місцевого економічного розвитку в умовах війни: звіт за результатами соціологічного дослідження (методом фокус-групових інтерв'ю) у територіальних громадах Львівської області. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1213/LED_Report_Focus_Group_Lviv_2022.pdf

15. Тарасовський Ю., Галкін А. Бронювання, мобілізація, відтік робочої сили. Які проблеми й виклики бізнесу в регіонах. URL: <https://forbes.ua/news/bronyuvannya-mobilizatsiya-vidtik-robochoi-sili-yaki-problemi-y-vikliki-biznesu-v-regionakh-27072023-15070>

16. Августин Р., Демків І. Інструментарій політики розвитку та зміцнення конкурентоспроможності економіки територіальних громад. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 2. С. 28–33.

17. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Посібник для органів місцевого самоврядування «Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період». 2023. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

REFERENCES

"840 pidpriemstv v Ukraini pereikhaly cherez viinu u bezpechni rehiony" [840 Enterprises in Ukraine Moved to Safer Regions Due to the War]. <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>

Avhustyn, R., and Demkiv, I. "Instrumentarii polityky rozvytku ta zmitsnennia konkurentospromozhnosti ekonomiky terytorialnykh hromad" [Toolkit of the Policy of Development and Strengthening of the Competitiveness of the Economy of Territorial Communities]. *Modeling the development of the economic systems*, no. 2 (2023): 28-33.

"Departament finansiv Lvivskoi ODA. Vid koho zaleznyi nashi hromady stosovno PDFO" [Department of Finance of the Lviv Regional State Administration. On Whom Do Our Communities Depend Regarding Personal Income Tax]. <https://www.facebook.com/100069227708998/posts/pfbid0AxbUwYoH6aa w1iezU9AJCGJUVgJZjpcSuYmjwpk6NyUVmagVNC7WYtTEWxKBe98l/?app=fbl>

"Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky" [State Strategy of Regional Development for 2021-2027]. <https://mtu.gov.ua/news/34975.html>

"Dokhody derzhavnogo ta mistsevykh biudzhetyv" [Revenues of State and Local Budgets]. <https://openbudget.gov.ua/analytics/incomes>

Davydenko, B. "Skilky FOPiv, malykh ta serednikh kompanii v Ukraini i yak vony vplyvaiut na ekonomiku" [How Many FOPs, Small and Medium-sized Companies Are in Ukraine and How Do They Affect the Economy]. <https://forbes.ua/business/skilki-fopiv-malikh-ta-serednikh-kompaniy-v-ukraini-i-yak-voni-vplyvaiut-na-ekonomiku-shist-grafikiv-pro-msb-24072023-14882>

"Foponomika. Ekonomika ukrainskykh fopiv v realnomu chasi" [Foponomics. Economy of Ukrainian Fops in Real Time]. <https://opendatabot.ua/open/foponomics>

Keretsman, N. "Kontseptualni zasady udoskonalennia mekhanizmu upravlinnia terytorialnyimi hromadamy na osnovi in-tehrovanoho rozvytku" [Conceptual Principles of Improving the Mechanism of Management of Territorial Communities on the Basis of Integrated Development]. *Rehionalna ekonomika*, no. 2 (2023): 41-49.

DOI: 10.36818/1562-0905-2023-2-4

Kovalyov, A. I. et al. *Instrumentarii mistsevoho ekonomichnoho rozvytku: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Toolkit of Local Economic Development: Theory, Methodology, Practice]. Kyiv: FOP Hulieva V. M., 2021.

DOI: 10.33987/978-617-7901-33-3

[Legal Act of Ukraine] (2022). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

Pavlovych-Seneta, Ya. P. "Administratyvno-pravovi peredumovy dlia ekonomichnoho rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu" [Administrative and Legal Prerequisites for the Economic Development of United Territorial Communities Under Martial Law]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*, no. 2 (2022): 222-226.

DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.42

Prasad, A. "Ukraiintsi vidkryly rekordnu kilkist novykh biznesiv u Polshchi z pochatku roku" [Ukrainians Have Opened a Record Number of New Businesses in Poland Since the Beginning of the Year]. <https://forbes.ua/news/ukraintsi-vidkrili-rekordnu-kilkist-novikh-biznesiv-u-polshchi-z-pochatku-roku-19072023-14893>

Storonianska, I., and Maksymenko, A. "Tendentsii ta ryzyky mistsevoho ekonomichnoho rozvytku v umovakh viiny: zvit za rezultatamy sotsiolohichnoho doslidzhennia (metodom fokus-hrupovykh interviu) u terytorialnykh hromadakh Lvivskoi oblasti" [Trends and Risks of Local Economic Development in the Conditions of War: A Report Based on the Results of a Sociological Study (by the Method of Focus Group Interviews) in the Territorial Communities of the Lviv Region]. https://decentralization.gov.ua/uploads/attachment/document/1213/LED_Report_Focus_Group_Lviv_2022.pdf

Storonianska, I., Patytska, Kh., and Dub, A. "Posibnyk dlia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia «Mistsevyi ekonomichni rozvytok u terytorialnykh hromadakh: antykrizovi instrumenty u voiennyi i pisliavoiennyi period»" [Guide for Local Self-government Bodies "Local Economic Development in Territorial Communities: Anti-crisis Tools in the War and Post-war Period"]. 2023. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

Tarasovskiy, Yu., and Halkin, A. "Broniuvannia, mobilizatsiia, vidtik robochoi syly. Yaki problemy i vyklyky biznesu v rehionakh" [Reservation, Mobilization, Labor Force Outflow. What Are the Problems and Challenges of Business in the Regions]. <https://forbes.ua/news/bronyuvannya-mobilizatsiya-vidtik-robochoi-sili-yaki-problemi-y-vikliki-biznesu-v-regionakh-27072023-15070>

"Ukraiintsi u chervni vidkryly rekordnu kilkist fopiv za ostanni try roky" [In June, Ukrainians Opened a Record Number of FOPs in the Last Three Years]. <https://opendatabot.ua/analytics/fop-record-2023>

"U 2,7 raziv menshe kompanii zakryvaietsia u 2023 rotsi" [2.7 Times Fewer Companies Will Close in 2023]. <https://opendatabot.ua/analytics/bankrupts-and-closed-companies-2023>

Стаття надійшла до редакції 14.12.2023 р.

Статтю прийнято до публікації 27.12.2023 р.